

כלי יקר

גיליון 83 שנה ב' ה'תש"פ

פרשת בהר בחקתי

דבר המערכת

בימים אלו אשר רבים מעמלי תורה בקדושה וטהרה, עוסקים בתורה בביתם, התבקשנו להגביר חיילים לתורה, ולהרחיב גבולות הקדושה בהגדלת העלון בדברי רבנו ז"ע אשר יש בהם לימוד מוסר השכל עת מכין האדם את עצמו ליום מתן תורתנו הקדושה, וברוך השם בסייעתא דשמיא לאחר עמל ויגיעה עצומים, אנו זוכים לברך על המוגמר ולפנינו עלון מלא וגדוש ממאמריו של רבנו ז"ע.

בעמוד האחרון הבאנו את דברי רבנו ז"ע המבארים באור חדש, את סיבת סגירת בתי הכנסיות, ובעז"ת נקווה שבקרוב נזכה לגאולה השלמה ובשוב ה' את שיבת ציון.

לקראת חג השבועות הבא עלינו לטובה, אנו תקווה להוציא חוברת מאמרים של רבנו ז"ע, ואנו זקוקים לעזרתכם במימון הוצאות חוברות זו. המעוניינים ליטול חלק יפנו למייל המערכת

kliyakar2@gmail.com

בברכת התורה

מערכת עלון 'כלי יקר'

לרפואת

הרבנית הצדקנית, אשר מסרה נפשה לחינוך דורות של תלמידות לתורה ולמצוות, והקימה עולה של תורה בארץ הקדוש

מרת נחמה בת רות לרפ"ו ש

בתוך שאר חולי ישראל

ספירת העומר - מאמר רביעי

ויש עוד טעם שלישי בספירה זו, קרוב למה שפירש בעל העקידה וספר הזוהר, שבצאת ישראל ממצרים היו טמאים כזבים ומצורעים וטומאת המת מאלהי הנכר אשר בידם, וסתם סגירת נידה שבעה יום, קל וחומר לשכינה שבעה יובלות אלא דיו וכו', ודי בזה שבעה שבועות.

ויש לשאול לפי פירושו, למה לא שבעה ימים, ולמה דוקא שבעה שבועות, ונראה לדעתי להוסיף על ביאורם, לפי שמספר שבעה ימים בטמאים מצינו שבעה דברים. א. טומאת הנדה. ב. טומאת הזבים. ג. טומאת היולדת. ד. טומאת המת. ה. טומאת נגע הגוף שצריך הסגר שבעה שבעה. ו. נגעי הבגד. ז. נגעי הבתים, ככולם מצינו הסגר שבעה שבעה.

ובצאת ישראל ממצרים היו בהם כל שבעה מיני טומאה אלו, לכך הוצרכו לספור לטהרתם קודם מתן תורה שבעה שבועות, א. טומאת המת – מעבודה זרה שבידם, ומתקובת עבודה זרה שאכלו מזבחי מתים, כמו שנאמר [ויקרא כ, ה] 'ואודע להם בארץ מצרים וגו', ובגילולי מצרים אל תטמאו וגו', ומכאן למדו רבותינו ז"ל שבמצרים היו עובדים עבודה זרה. ב. הנדה – שנאמר [ויקרא לו, יז] 'כטומאת הנדה דרכם לפני', ואמרו רבותינו ז"ל [שבת פב.] מניין לעבודה זרה שמטמאה במשא כנדה, שנאמר [ישעיה ל, כב] 'תזרם כמו דוה צא תאמר לו'. ג. טומאת היולדת – בתולדות מעשים רעים, שנאמר [איוב טו, לה] 'הרה עמל וילד און', כי תולדותיהן של רשעים מעשים רעים. ד. טומאת הזב – שנאמר בו [ויקרא טו, ב] 'זב מבשרו', ואמרו רבותינו ז"ל [בבב, ב.] 'מרצונו ולא מאונסו', ככה עשו במצרים מרצונם אין אונס, וכן כל אדם הוא בכל בחירה אין לו מכריח על מעשיו, ובדרך כלל נוכל לומר כפשוטן ממש, שמשבעה מיני טומאות אלו: מת, זב ונדה ויולדת ומצורע וכו', לא היו נוהרים בהם במצרים, עוד טומאתם בהם, לכך הוצרכו לספור לטהרתן שבעה על שבעה.

והנגעים – מרמזים גם כן על העבודה זרה, כמו שדרשו רבותינו ז"ל [ויקרא רבה יז, ז] 'כנגע נראה לי בבית, זו עבודה זרה וכו', או יאמר 'נגעי הגוף והבגד' כנגד שלימות האדם שתלוי בתורה ומעשה ומדות, ומכולם היו נעדרים במצרים, כמו שאמר ביחזקאל [טו, ד] 'לא כרת שורך ובמים לא הרחצת והמלח לא המלחת והחתל לא תחלת ואעביר עניך וגו', 'לא כרת שורך', רמז לתורה שנאמר בה [משלי ג, ח] 'רפאות תהיה לשרך', ובמים התוריים 'לא רחצת', 'והמלח לא המלחת' רמז לתיקון המידות, כמלח זה העשוי לתיקון המאכל, 'והחתל לא תחלת' במעשים טובים שנמשלו לבגד, שנאמר [איוב כט, יד] 'צדק לבשתי וילבישני', [ויקרא טו, ח] 'ואעבור עלייך' ואראה במימי התוריים, 'ואלבישך רקמה' בלבוש מעשים טובים, 'ואעדך עדי' בתיקון המידות, ושלשתן מתייחסים לגוף ובית ובגד, המעשים לבגד כאמור, והתורה לבית, שנאמר [משלי יד, א] 'חכמות נשים בנתה ביתה', והמדות לגוף כפי טבעו ומזגו הטוב הוא אם רע, לכך הוצרכו לספור שבעה על שבעה לטהר מידי שבעה טומאות אלו, ואז היו ראויים לקבל יראת ה' טהורה.

המשך בעמוד הבא

המשך - ספירת העומר - מאמר רביעי

זהו שנאמר בפרשת העומר [ויקרא כג, יא] 'והניף הכהן אותו לפני ה' לרצונכם', כי באמת כל מעשה איש תלוי ברצונו וטוב בחירתו אם טוב ואם רע, ותנופה זו היא לרומם המעשים האלהיים על הגופניים, וזהו שאמר [מנחות סא.] 'מעלה ומוריד', מעלה לזה ומוריד לזה, ובמעשה אחד הוא משפיל אף מרומם, כי בזה הוא משיב הרוח אל האלהים ומוריד הגשם אל העפר כשהיה.

'ועשיתם ביום הניפכם כבש בן שנתו' [ויקרא כג, יב], כי בעצם היום ההוא הרי הוא כבן שנה בלא חטא, וככבש אלוף תמים בלא מום, [שם, יג] 'ומנחתו שני עשרונים' הם שני דברות עשרה שבתורה ובמשנה תורה, 'וסולת בלולה בשמן' שסלתה של התורה יהיה מעורב בכתר שם טוב הנודף כשמן זה, 'ונסכו יין' כנגד שבעים פנים שיש לתורה, [שם, יד] 'ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה', שאם אין תורה אין קמח, ולא ניתן זה המזון הגופני לאכלה 'עד יום הביאכם את העומר' שהיה עשרון מנופה בשלש עשרה נפות, כנגד התורה שנדרשת בשלש עשרה מדות, וכבר אמרו רבותינו ז"ל [תענית ז:] 'אין הגשמים נעצרים אלא בשביל ביטול תורה', כי כל זה הוא לימוד נפלא שאין הקדוש ברוך הוא עורך שלחן למין האנושי בארץ מאפילה זו כי אם לכדי שעל ידה יבא לידי הכרה וידיעה במציאתו יתברך. ולפיכך 'אם אין תורה' למה זה הקמח לנו, לכך עד עצם היום הזה שתבואו לידי הכרה וידיעה, ואחרי כל האמת והדברים, נחתום חלק חג זה אשר מתוכו למדנו בארבעה מקומות רמז נפלא ועמוק והוא פלאי לכל משכיל שידע אופן אכילתו בעולם הזה שלא ירצה יותר מכדי הצורך ההכרחי, והמותר יחרים, וזה למדנו מאכילת המן והפסח, והמצה והעומר.

במזן כתיב [שמות טז, טז] 'עומר לגלגולת', שיעור מאכל האדם ליומו, ונצטוו שלא להותיר. ובקרבן פסח נאמר [שמות יב, ד] 'איש לפי אכלו תכוסו', ולא יותר, וכתיב [שם, יז] 'ולא תותירו', עיסת המצה הוא גם כן כשיעור עומר, כמבואר במקומו, ועליה אומרים 'כל דכפין ייתי ויכול' להביא שבר רעבון ביתו, כמבואר בביאור 'הא לחמא עניא' [עין בהגדה של פסח, הבאנו דברי רבנו ז"ע] ועומר זה של ספירה גם כן היה בא כשיעור מאכל האדם, כמבואר למעלה, לכך מצינו במסורת ארבע פעמים 'ולחם' ריש פסוק, א. [שמות כט, ב] 'ולחם מצות וחלות' בפרשת תצוה. ב. [נחמיה ט, טז] 'ולחם משמים נתת להם'. ג. [ויקרא כג, יד] 'ולחם וקלי וקרמל' דעומר. ד. [בראשית מז, יג] 'ולחם אין בכל הארץ וגו'.

א. הרמז שבמצה זהו 'ולחם חלות מצות', ב. הרמז שבמזן זהו 'ולחם משמים נתת להם'. ג. הרמז דעומר זהו 'לחם וקלי וקרמל'. ד. רמז ממקנה דפסח לפי שאין עוד סתם לחם ריש פסוק, הוצרך להביא ראיה ממקנה זה דפסח, וזהו 'ולחם אין בכל הארץ וגו', וסמך ליה 'וינהלם בכל מקניהם'. זה שיעור מה שרצינו להוסיף בחג הפסח זה וספירה זו, וה' יאיר עינינו בתורתו, ויראנו נפלאות, וינחנו בדרך אמת ושלוש מעתה ועד עולם אמן.

ביאור שאלת 'מה נאכל בשנה השביעית'

'וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית' [ויקרא כה, כ]

יש מפרשים ש'בשנה השביעית' אינו מוסב על 'וכי תאמרו', אלא 'וכי תאמרו' בששית מה נאכל בשנה השביעית הן בשנה השביעית לא נזרע, אבל בשביעית ודאי לא יאמרו מה נאכל בשמינית, שהרי נאמר [פסוק כא] 'ועשת את התבואה לשלש השנים', אם כן כבר ראו בששית ריבוי התבואה, וזה קושיא על הרמב"ן ומהר"י אברבנאל שפירשו כן שיאמרו בשביעית מה נאכל בשמינית. ולפי מה שכתבנו למעלה [עין בעלון זה על הפסוק ושבתה הארץ] שברכה זו שיאכל קמעא ומתברך במעיו, אין זה קושיא כי סוף סוף לא יראו ריבוי תבואה. ויש אומרים שכל מי שיש בידו מעט לחם הוא מקמץ מיד ותיכף מיראה פן יחסר ממנו לעתיד, כך יקמצו גם בשביעית מיראת חסרון התבואה שבשמינית.

ולוי נראה שכך פירושו, שכל תלונה זו סובבת על מה שנאמר בפסוק שלפני זה 'ואכלתם לחמכם לשובע', ואמרו רבותינו ז"ל [עין יומא עד.] כתיב [דברים ה, טז] 'המאכילך מן במדבר', וכתיב [שם ה, ג] 'ויענך וירעיבך', אלא אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו, הנך רואה שאף על פי שירד המן דבר יום ביומו מכל מקום היו אוכלים ורעבים, לפי שלא היה פת בסלם ליום המחרת, על כן כאן ודאי יאמרו 'מה נאכל בשנה השביעית' קודם שיראו בששית ריבוי תבואה, ויאמרו אילו היינו נזרעים בשביעית לצורך שמינית היה לנו פת בסל והיינו אוכלים ושבעים, אבל מאחר שלא נזרע לצורך שמינית אם כן לא יהיה לנו פת בסל, ואם כן גם בשביעית לא נשבע וכל שכן בשמינית, ואיה הבטחת האומר 'ואכלתם לחמכם לשובע', ומה נאכל שיהיה לשבעה, מאחר שלא נזרע ולא נאסף תבואתנו לצורך שמינית, על זה אמר 'וצויתני את ברכתי וגו', כדי שיהיה לכם פת בסל גם לצורך שמינית, ואז יאכלו לחמם לשובע בשביעית כי יהיה להם פת בסלם לשלש שנים.

טעם מצות השמיטה

‘ושבתה הארץ שבת לה’ [ויקרא כה, ב]

בטעם מצוה זו יש דיעות חלוקות, כי רבים אומרים שהטעם הוא שתשבות הארץ כדי שתוסיף תת כחה לזרוע, ולדעה זו נטה הרב המורה, ורבים חולקים עליו, ואמרו שאם חששה התורה לזה שלא תחלש האדמה למה יתחייבו גלות על שמיטת הארץ, יהיה ענשם שלא תוסיף הארץ תת כחה להם, ועוד שאין זה ‘שבת לה’ כי אם לצורך הארץ, ומה שאמר ‘אז תרצה הארץ את שבתותיה’ [ויקרא כו, לד] מה תרויח בזה שיגלו ממנה ישראל וישבו עליה הגוים אשר לעולם בה יעבודו ואיך תשבות הארץ ב’השמה מהם’, ובעקידה נתן טעם אחר, ואמר שתכלית מצוה זו לזכר חידוש העולם ולזכור ימות עולם וסוף ימי חלדו, וכן כתב מהר”י אברבנאל, והוסיף עוד נופך משלו, וגם זה רחוק מכלילתי כי הוא דומה ליהודה ועוד לקרא, כי יום השבת התמידי בכל שבוע בא לזכר חידוש העולם, ואם הוא לא יועיל מה יושיענו זה הבא לעיתים רחוקים.

וכדי ליישב כמה דקדוקים בלשון הפרשה, אומר אני שטעם מצוה זו היא להשריש את ישראל במדת האמונה, והבטחון בה. [והוסיף רבנו ז”ע בשפתי דעת: [מאמר רטו] כי מדה זו יסוד וכלל לכל התורה והאמונה] כי חשש הקדוש ברוך הוא פן בבואם אל הארץ יתעסקו בעבודת האדמה על המנהג הטבעי, וכאשר כביר מצאה ידם ישכחו את ה’ ויסורו בטחונם ממנו, ויחשבו כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ועולם כמנהגו נוהג, ויחשבו שהארץ שלהם היא והם הבעלים ואין זולתם.

על כן הוציאם ה’ מן המנהג הטבעי לגמרי, כי בשש שנים דרך האומות לעשות שני שנים זרע ושנה אחת בור כדי שלא להכחיש חילה, והקדוש ברוך הוא אמר [פסוק ג] ‘שש שנים תזרע שדך’, מידי שנה בשנה ואני מבטיחך להוסיף כחה שלא תכחיש. ועוד נס בתוך נס שאחר שזרעתה שש שנים, אם בשנה הששית לא יכחיש חילה הנה לכל הפחות לא יוסיף לה זה כח, ואמר ה’ אדרבה שבשנה הששית יוסיף לה כח כל כך עד שנאמר [פסוק כא] ‘וצויתי את ברכתי בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים’, ואם היה הנס שתעשה התבואה לשלש שנים הרי זה מעשה ניסים, אבל ושלישים על כלו, שהתבואה שתעשה בשנה הששית אף אם לא יהיה בה כי אם שעור אכילה לשנה אחת, מכל מקום ישלח ה’ את הברכה באסמיהם שיאכל קמועא ומתברך במעיו עד שתספיק התבואה לשלש שנים, מדקאמר ‘ועשת את התבואה’, בה”א הידיעה, והיה לו לומר ועשת תבואה לשלש שנים. אלא שרמזו בה”א הידיעה שאותה התבואה שהיא רגילה לעשות מידי שנה בשנה כן תעשה גם בשנה הששית, ויוסף ה’ כח בארץ עד שאותה התבואה תספיק לשלש שנים, וזה ודאי נס נגלה וגדול מכולם, ועל ידי כל המופתים הללו אשר שמתי בידך תדע כי לי כל הארץ. ועל ידי זה יהיו עיניך נשואות אל ה’, כמו שמצינו בירידת המן ליומו כדי שיהיו עיניהם נשואות אל ה’ תמיד ויבטחו בו תמיד, כך ענין השמיטה שלא יעבדו האדמה כל שנה שביעית אין זרע ואין קציר ויסמכו על הנס. וזה טעם נכון וברור יותר מכל מה שדברו בו המפרשים.

ולפי זה דין הוא שיתחייבו גלות בעון השמיטה, מצד חסרון האמונה שבהם כי לא האמינו בה’ ולא בטחו בישועתו [תהלים עה, כב] שיעשה להם נס כזה בעשיית התבואה לשלש שנים, וכמו שאמר [ירמיה ה, א] ‘שוטטו בחצות ירושלם ודעו וראו אם יש איש מבקש אמונה ואסלח לה’, גם הארץ עצמה תקפיד על זה מאד, כי רצונה שיתגלגל זכות זה על ידה לחזק האמונה בה’ על ידה, ועוד שעל ידי זה יאמינו כי כולם אינן רק ארסים בקרקע והקדוש ברוך הוא בעל השדה, ובדבר זה הארץ חפיצה שיהיה הקדוש ברוך הוא בעצמו בעלה ואדונה כי לו יתברך הארץ, ובביטול השמיטות שיחזיקו המה כבעלים בארץ, ראוי הוא שתקפיד הארץ על זה, לכך נאמר [ויקרא כו, לד] ‘אז תרצה הארץ את שבתותיה’. אבל העובדי כוכבים ומזלות לא תקפיד אם ינהגו בה מנהג הטבעי, כי בלאו הכי כל הנהגתם על פי הטבע ואין בהם אמונה. ואחר הצעה זו נבא לביאור הפסוקים כי המה מסכימים לכוונה זו האמיתית אשר אין ספק בה.

‘שש שנים תזרע שדך וגו’. כבר אמרנו שזו הבטחה שלא יכחיש חילה אף אם יזרע שש שנים רצופים ולא יעשה שנה בור אחר שני שנים זרע, ועל צד השכר אמר [ויקרא כג, י] ‘כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם’, כי באמת ‘אני הנותן לך הארץ’ ולא בחילך ירשת ארץ, ויש לחוש שלא תטעה לומר שלך הארץ, על כן אני מצוך ‘ושבתה הארץ שבת לה’, לא לשם תוספת כח בארץ כי אם לשם ה’, לגלות כי הוא יתברך בעל השדה, ובזכות שתשבות לשם ה’ תזכה למה שנאמר ‘שש שנים תזרע שדך וגו’ ואספת את תבואתה’, לאפוקי אם לא תשבות לשם ה’ אז תתחייב גלות ולא תזרע אפילו בשש שנים.

ואם תמצי לומר שתזרעה, מכל מקום יבזו זרים יגיעך ולא תאסוף תבואתה, כמו שאמר [שופטים ג, י] ‘והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק וישחיתו’, וכתוב [דברים כח, לח] ‘זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף’, ואמר ‘שדך’ למעט שדה של אחרים, לומר שאם לא תשבות אזי תלך בגולה ותהיה עבד לאומות, ותזרע שדה שלהם ולא שדך, אבל בזכות השמיטה תזרע ‘שדך’ וכרמך. ועוד הזכיר ‘שדך’ למעט שנת השמיטה, שבו אין השדה ‘שדך’ כי אם הפקר לכל, כי מאחר שבשנה זו אתה מודה כי לה’ הארץ, אם כן ראוי שיתפרנסו ממנה בשנה זו עניי עמו ולא יהיה לך יתרון עליהם,

המשך בעמוד הבא

פירוד הלבבות - המשך הגלות

'ורדף אתכם קול עלה נדף' [ויקרא כו, לו]

הדא הוא דכתיב [פסוק לו] **'וכשלו איש באחיו'**, כי זה מדבר בפירוד לבבות המצוי בישראל יותר מבכל האומות כמו שנאמר [פסוק לג] **'ואתכם אזרה בגוים'**, כמזרה שאין אחת דבוקה בחברתה, כך ישראל גם בהיותם בארץ אויביהם הם מפורדים איש מעל אחיו, אף על פי שמדרך הגולים לנחם זה את זה, אבל ישראל אינם כך שהם מפוזרים ומפורדים אף בהיותם בגולה, וכל אחד דוחף את חברו בחזקת היד, ומבקש להדיחו ממצבו להתגולל ולהתנפל עליו, כקללת אחיה השילוני שנאמר [מלכים א יד, טו] **'והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים'**, כי כל קנה נדחה ומתנווד מפני הרוח הנושב בו, ונוסף על דחיפת הרוח כל קנה דוחף את חברו, נמצא שכל קנה נדחה שני פעמים, אחד מפני הרוח, שנית מפני קנה חברו הדוחה הסמוך לו, וכן מאחד לחבירו, עד שכולם כשלו ונפלו.

כך כל איש מישראל נהדף מן הרוח, דהיינו מן המלכיות, כנבואת דניאל שהמשיל כל ארבע מלכיות ברוח, לא ברוח ה', שנאמר [דניאל ג, ג] **'וארו ד' רוחי שמיא מגיחן לימא רבא'**. ואולי ש'לימא רבה' רמז לים סוף שבו קנה וסוף, וכונתו אל ישראל, כמשל הקנים שנוסף על דחיפת האומות את ישראל כל אחד דוחף את חברו במהמורותיו, על כן המשילים כאן לעלה נדף, כי העלה חלוש מאוד ונדף מחמת הרוח הנושב בו, ואף על פי כן כל עלה דוחף את חברו ומכה בו, כך כל איש מישראל בגלות דומה לעלה הנדף מפני רוח הנזכר, ואף על פי כן הוא רודף אחר חברו להכותו בשוט לשונו או כנגד האומות או בלשון הרע ברחוב היהודים דהיינו קול עלה, לכך נאמר מיד **'וכשלו איש באחיו'**.

ורמז עוד ב'עלה נדף', לרוב שיחת חולין הנאמרים בלא אמת בכל רחובות קריה, כדרך שנאמר [תהלים א, ג] **'ועלהו לא יבול'**, ודרשו רבותינו ז"ל [סוטה כא:] **'אלו שיחת חולין של תלמידי חכמים וכו'**, כך כל איש מישראל נהדף ונרדף מן קול עלה דהיינו שיחת חולין של לשון הרע המשמיעים בחוץ קולם קול ענות, הקול קול עקב מלב על 'שכבי וערי' [על פי סנהדרין כט:] כי בעלי הלשון השמיעו את כל ישראל אין נקי, כי כל אחד שמח לאיד חברו ותהיה בפיו כדבש למתוק, אם ימצא מקום לדבר בגנות חברו, וכמה נעלבים עובר עליהם כוס זה ואין אומר השב. ובדורינו מדה זו לבדה תספיק אריכת גלותינו.

המשך - טעם מצות השמיטה

ואמר בזכות **'ושבתה הארץ שבת לה'**, תזכה ש'שש שנים תזרע שדך', אבל אם תרצה להחזיק בפירות שביעית כבעל הבית, אז תבא לידי עניות שתמכור השדה ולא יהיה שדך כי אם של אחרים, כדעת המדרש [תנחומא בהר, א] הדורש סמיכות פרשיות **'כי ימוך אחיך'** לעושה סחורה בפירות של שביעית, שסופו לבא לידי עוני, ולמכור ביתו, ושדהו, וזהו דומה למה שאמרו רבותינו ז"ל [תענית י:] **'כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך בבית'**, כי כל זמן שחיה אוכלת או בזכות הצדקה יהיה גם לבהמתך, אבל אם תחזיק בה כבעל הבית לבלתי נתון לחיה בשדה, אז תכלה הפרוטה מן הכיס שגם לך לא יהיה.

ומטעם זה נאמר בסמוך [פסוק ד] **'ובשנה השביעית וגו' שדך לא תזרע וגו'**, הקדים ה'שדה' אל ה'זריעה', לומר כדי שלא תטעה לומר שהשדה שדך ולא של ה', על כן אני מצוך שלא תזרע, כי בזאת תדע כי של ה' היא ולא שלך. **'ואת ענבי נזירך'** שהפרשת לך ולא רצית ליתן ממנו לאחרים במזימות זו אשר חשבת כי הכרם כרמך, על כן אני מצוך **'לא תבצור'**, כי בזאת תדע שאין נכון שתנוור ותפריש את בני האדם מהם, אלא יד כולם יהיה שוה בה, למען תדע כי לה' הארץ וכידו לנזור ליתנה למי שירצה, **'ואכלו אביוני עמך'** משלחן גבוה. וזה טעם היובל שנאמר [פסוק כג] **'והארץ לא תמכר לצמיתות'**. כי אין האדם יכול למכור דבר שאינו שלו כי לה' תבל ומלואה, והוא נתנה אל האדם זמן חמישים שנה הקצובים לסתם אדם בינוני מיום היותו בן עשרים לרדוף אחר קניני הזמן עד היותו בן שבעים, על כן אינו יכול למכור נחלה כי אם על חמישים שנה לא יותר.

דרגות העונש - לפי ההתחזקות

'שבע על חטאתיכם' [ויקרא כו, יח]

יש להתבונן שלש פעמים אמר **'על חטאתיכם'** ופעם אחת הכנים בינתיים [פסוק כא] **'שבע כחטאתיכם'**, ויש גם כן שנוי לשון בארבע מקומות אלו, וכודאי שלא היו על צד הקרי.

ונראה שמתחילה אמר **'שבע על חטאתיכם'** כנגד שבע עונות שמנה רש"י, ואמר **'שלא יהיה הפורעניות מכוונין מדה כנגד מדה'**, לפי שכל מין במינו דבק יותר מן מין בשאינו מינו, על כן לא רצה ה' בחמלתו שתהיה המכה ממין החטא, כדי שלא תדבק בהם המכה בחזקה כשימצא מין את מינו. אמנם אחר כך אמר [פסוק כא] **'אם תלכו עמי קרי'**, ותאמרו שודאי מקרה הוא לכם ולא יד ה' עשתה זאת, מצד שאתם רואין שאין המכות ממין החטא, **'ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם'**, מכוון מדה כנגד מדה, למען תאמינו כי אין ערוד ממות אלא החטא ממות [ברכות לג:], **'ואם באלה לא תוסרו'** [פסוק כג], שתעיו פניכם לומר על כל פנים שמקרה הוא לכם, ולא יועיל זה שראיתי לכוון המכות אל חטאתיכם, אז [פסוק כד] **'והלכתי אף אני עמכם בקרי'**, לפי שעד עכשיו עדיין לא עזבתי אתכם למקרים **'ויסרתי אתכם בעצמי'** כאשר יסר איש את בנו,

המשך בעמוד הבא

המשך - דרגות העונש - לפי ההתחזקות

אבל מאחר שהן כל אלה יפעל אל פעמים [איוב לג, טז] ולא יועיל, מעתה אעזוב אתכם אל 'הקרי', ואז יהיו בהכרח המכות **שבע על חטאתיכם**, ולא 'כחטאתיכם', כי אין המקרה פועל בהשגחה לכיין המכות כנגד החטאים.

ומספר שבע גם כן אינו בהשגחה, רק אם כל שבעה כוכבי לכת הפועלים במקרה יפעלו בכך הרעות על כן יהיו במספר שבעה. ומה שנאמר [פסוק כד] **'והכתי אתכם גם אני'**, אין זה מכה בפועל ממש, אלא זו המכה משלי היא שאעזוב אתכם למקרי הזמן והמה יפעלו בכך הרעות בלי חמלה כי אין במקרה חמלה.

אבל מכל מקום הדבר עדיין בספק, כי שמא המקרה יפעל בהם הטובות ולא מילתא דפסיקא הוא, לכך אמר [פסוק כז] **'ואם בזאת לא תשמעו לי'**, ותאמרו על כל פנים כי מקרה הוא לכם, [פסוק כח] **'והלכתי עמכם בחמת קרי'**, הוסיף 'בחמת' כי אדע לכיין השעה כשהמערכה בחימה עזה שפוכה, ובאותו זמן אמליך אותה עליכם, ואז תפעל בכך הרעות ודאי בלי ספק.

רמז מצות השמיטה

'בשנת היובל תשובו איש אל אחוזתו' [ויקרא כה, יג]

איתא בגמרא [קידושין כ.] **'תניא רבי יוסי ברבי חנינא אומר בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית, אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו שנאמר [ויקרא כה, יג] 'בשנת היובל תשובו איש אל אחוזתו', וסמך ליה [פסוק נד] 'וכי תמכרו ממוכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך', דבר הנקנה מיד ליד, לא הרגיש לסוף מוכר את שדותיו, שנאמר [פסוק כה] 'כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו', לא באת לידו עד שמוכר את ביתו' שנאמר [פסוק כט] 'כי ימוכר בית מושב עיר חומה' וכו', עיין שם.**

מבאר רבנו ז"ע ב'עיר גבורים' דהנה מצינו שנענש באלו ששה דברים, א. שמוכר בגדיו. ב. שמוכר שדהו. ג. שמוכר ביתו. ד. שחוזר על הפתחים. ה. שנמכר לישראל. ו. שנמכר לעקר משפחת גר.

והכל הוא מדה כנגד מדה, כי מה שנענש במכירת בגדיו, היינו לפי שלא שמר התורה המביאה לידי מעשה הנמשל לבגד, שנאמר [איוב כט, יד] **'צדק לבשתי וילבשני',** וכתוב [קהלת ט, ח.] **'בכל עת יהיו בגדיך לבנים'. ובמכירת שדהו, כי התורה נמשלה לשדה המוכן לזריעה וקצירה, כמו כן בתורה כתיב [הושע י, יב] 'זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד', וכתוב [משלי יא, ל] 'פרי צדיק עץ חיים'. ובמכירת ביתו, לפי שהתורה נמשלה לבית, שנאמר [משלי יד, א] 'חכמות נשים בנתה ביתה', ובחזרה על הפתחים, לפי שלא קיים מה שנאמר [משלי ח, לד] **'לשקוד על דלתות יום יום לשמור מזוזות פתחי',** לפיכך יחזור על הפתחים לבקש מזונו. ובמה שנמכר לעבד, לפי שהעוסק בתורה הרי הוא בן חורין, שנאמר [שמות לב, טז] **'חרות על הלחות',** 'אל תקרי חרות אלא חירות' [עירובין נד.], והוא לא חפץ בחירות לפיכך נמכר לעבד, ואם לא חזר בו אז נמכר לעקר, היינו לפי שלא רצה להיות ה' לקיים מצוותיו, על כן יהיה עבד לעקר, המעקרו מדתו לגמרי, שאינו מניח לו לקיים שום מצוה על דרך שנאמר [דברים כה, מז] **'תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה, ועבדת את הגוים וגו',** וזהו שאמר הכתוב **'לעקר משפחת גר' היינו שעוקרו מדתו לגמרי, והרי הכל מכלל מקום, והוא מבואר למבין.****

ועל דרך המדרש נראה לפרש על דרך שאמרו רבותינו ז"ל [רש"י פסוק יח] **'לא גלו ישראל אלא בעון השמיטין',** והוא רמז שלא קיימו התורה כנוכר שהשמיטין נבחרו והם עזבו תורת ה' לכך גלו, שנאמר [ירמיה ט, יא] **'על מה אבדה הארץ על עזבם תורת וגו',** וזהו שאמרו [בבא מציעא נט.] **שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסקי תבואה, היינו שבזמן הגלות נקראו דלים, על דרך שנאמר [עמוס ז, ב.] 'קטון יעקב' ודל, והוא רמז לשפלותן של ישראל על עסקי תבואה היינו תבואה התורנית, וכן מה שאמרו [בבא מציעא נט.] שאין מריבה באה אלא על עסקי תבואה, אף זה רמז לגלות, כענין שנאמר [מיכה ו, ב.] 'כי ריב לה' עם עמו וגו', וכתוב [הושע ב, ד.] 'ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי וגו', מריבה זו שהקדוש ברוך הוא מריב בנו, באה על עסקי תבואה התורנית דיינו על עזבם את תורת ה'. וזהו שביאר בפרשה זו על עונש השמיטין ויובלין העונש במכירת מטלטלין ושדהו וביתו ובחזרת על הפתחים במכירת עצמו לעקר.**

וכבר הלכו על דרך זה רוב המפרשים והמדרשים לבאר ענין פרשה זו על ענין הגלות ועל ענין מכירת ישראל בין האומות, כאותה ששינו במדרש [עין רבנו בחיי] **'וכי ימוך אחיך אלו ישראל שמכין מן המצות, ומכר מאחוזתו שהם נמכרים ביד צוררי האומות, ובא גואלו זה הקדוש ברוך הוא שנאמר [ירמיה נ, לד] 'וגאלם חזק ה' צבאות שמו', הקרוב אליו שנאמר [תהלים קמה, יח] 'קרוב ה' לכל קוראיו', וגאל את ממוכר אחיו, עד כאן במדרש.**

המשך בעמוד הבא

המשך - רמז מצות השמיטה

ואמרו עוד במדרש [עין רבנו בחין] 'זאיש כי ימכור בית מושב, זה הקדוש ברוך הוא שמכר ביתו לכשדים, בית מושב שנאמר [תהלים קלב, ג] 'אודה למושב לו', והם שרפו אותו, שנאמר [מלכים ב, כה, ט] 'וישרוף בית ה' וגו', עיר חומה, שנאמר [שם, י] 'ואת כל חומות ירושלים סביב נתצו הכשדים, ימים תהיה גאולתו, בתוך שנתיים ימים, זהו שאמרו 'שני אלפים ימות המשיח', ואמרו עוד במדרש [עין רבנו בחין] 'וכי תשיג יד גר ותושב, גר זה נבוכדנצר, ותושב זה מלכות מדי, ונמכר לגר תושב עמך זה מלכות יון, או לעקר משפחת גר זה הגלות האחרון הזה, אחרי נמכר גאולה תהיה לו', עד כאן.

ומאחר שמדרשים אלו **ביארו הצעת הפרשה על הגלות והגאולה**, על כן אומר אני הלא דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, אענה גם אני חלקי ואומר, והוא בדרך שהזכרנו לפי שלא קימו התורה הנמשלה לבגדים, ולבית ולשדה ולחזור על פתחי בתי מדרשות, על כן נענשו במכירות אלו.

במטלטלין, שנאמר [ישעיה ג, יח] 'ביום ההוא יסיר ה' תפארת העכסים השביסים וגו', ובשדה, שנאמר [ירמיה כו, יח] 'ציון שדה תחרש', ובבית, שנאמר [חגי א, ט] 'ענן כי ביתי חרב הוא', ובמכירת עצמו, היינו שישראל מכרו עצמם את נפשם, כי הם גרמו להם הכל מצד מעשיהם, שנאמר [ישעיה ג, א] 'הן בעוונותיכם נמכרתם ובפשעכם שלחה אמכם', ובחזרה על הפתחים, כמו שאמרו רבותינו ז"ל [שבת קלח]: 'עתידה אשה שתטול ככר של תרומה, ותחזור על כל פתחי בתי מדרשות לידע אם טהור הוא וכו', ומכירתם לעקר, היינו לאותן אומות שעוקרין אותם מדתם לגמרי ומבטלין תמיד מישראל ומצוה.

ובכלם הוא מרמז על הגאולה –

בפרשת **ממכר מטלטלין**, כתיב [פסוק יז] 'ולא תונו איש את עמיתו', רמז שהקדוש ברוך הוא שהוא ריע לישראל, שנאמר [תהלים קכב, ה] 'למען אחי ורעי וגו', לא לעולם יניא אותם, שנאמר [עמוס ג, ז] 'והנה ה' נצב על חומות אנך ובידו אנך', ובפרשת **ממכר שדה**, כתיב [פסוק כה] 'ובא גואלו הקרוב אליו' זה הקדוש ברוך הוא וכו', ובפרשת **ממכר בית**, כתיב [פסוק כט] 'ימים תהיה גאולתו', ובפרשת 'כי ימוך אחיך' שהוא רמז **למחזור על הפתחים**, והוא רמז לעניות תורה והעדר חכמה בזמן הגלות, כתיב [פסוק לו] 'וחי אחיך עמך' רמז לגאולה, שנאמר [הושע ו, ב] 'יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו', [פסוק לח] 'כי אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו', וכשם שעשיתי עמכם נפלאות בצאתכם ממצרים, כמו כן אעשה עמכם לעתיד, שנאמר [מייכה ז, ט] 'כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות'.

ובפרשת **מוכר עצמו לישראל**, רמז שאף בזמן הגלות כל אחד מישראל משתרר על חברו, כמו שנאמר [ויקרא כו, יז] 'זרדו בכם שונאיכם', ואמרו רבותינו ז"ל [תורת כהנים בחקתי, ד] 'בכם ומכם, שקשין שונאי ישראל משונאי האומות', שכן כל אחד מישראל בזמן שנעשה ראש אז הוא רודה באחיו לא יחמול ולא יכסה עליו, אבל הקדוש ברוך הוא מבטיח לישראל שיצאו אף מכלל שעבוד זה, שנאמר [פסוק מא] 'ויצא הוא ובניו מעמך וגו'. שכולם יצאו בשנת היובל שהוא רמז לשופרו של משיח שאז יוביל שי למורה.

ובפרשת 'כי תשיג יד גר ותושב וגו', ששם נרמזו כל הארבע מלכיות ששעבדו בישראל, לפיכך הוא מזכיר אחריהם כל ענין הגאולה, וזהו שאמר הכתוב 'אחרי נמכר גאולה תהיה לו, אחד מאחיו יגאלנו', היינו שכל התלמידי חכמים כולם נקראו אחים זה לזה, שנאמר [תהלים קכב, ב] 'למען אחי ורעי אדברה נא שלום', ואין שלום אלא משיח, שנאמר [ישעיה ט, ה] 'אביעד שר שלום', וזהו שאמר הכתוב 'אחד מאחיו יגאלנו', שכל תלמיד חכם בפני עצמו ראוי לקרב הגאולה.

'או דודו', זה הקדוש ברוך הוא, שנאמר [שיר השירים ה, טז] 'זה דודי וזה רעי', ואין זה אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר 'זה אלי ואנוהו', 'או בן דודו', זה משיח, שנאמר [תהלים ב, ז] 'ה' אמר אלי בני אתה', 'או משאר בשרו' אין שאר אלא אשתו, והוא רמז לתורה המאורשה לנו, 'או השיגה ידו' היינו בצדקה ותפלה התלוין ביד, בצדקה שנאמר [דברים טו, ז] 'לא תקפוץ ידך', ובתפלה, שנאמר [תהלים סג, ה] 'בשמך אשא כפי', 'וחישב עם קונוהו וגו' כפי שניו ישיב גאולתו', היינו על דרך שנאמר [תהלים צ, טז] 'שמחנו כימות עיניתנו', שלפחות ישיב גאולתו כפי השנים שהיו בצרה,

'ואם לא יגאל באלה' היינו שלא יהיה בידם שום זכות, 'ואלה' רמז לתורה, שנאמר [דברים ד, מה] 'אלה העדות והחקים', ואם לא יהיה להם שום זכות, ויהיה דור שכולו חייב, אז על כל פנים יצא בשנת היובל, שהרי אמרו רבותינו ז"ל [פנהדרין צח, ז] 'זכו אחישנה, לא זכו בעתה', הרי שבעתה על כל פנים יהיו נגאלין אף אם לא יהיו ראויין ולא יהיה בידם שום זכות, וזהו שאמר הכתוב 'ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל', שנאמר [ישעיה כו, יג] 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, ובאו האובדים בארץ אשור והנדהים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקודש ובירושלים', אמן כן יהי רצון.

שלוש דרגות בעמל התורה - ושכרן

אם בחקותי תלכו וגו' [ויקרא כו,ג]

פירש רש"י 'שתהיו עמלים בתורה וכו'. אף על פי שרש"י הכריח זה מן יתור הפסוקים, שהרי קיום המצות כבר אמור וכו', מכל מקום גם מצד הלשון הדבר צריך ביאור. והוא, שדעתו לעשות שלשה חלוקות בפסוק זה אשר כנגדם אמר שלוש פעמים 'ונתתי'.

בפרשה ראשונה אמר 'אם בחקותי תלכו', על העמל בתורה וקובע עתים לתורה חק ולא יעבור, ועל זה אמר לשון 'בחקותי', כי אין כוונתו על מצות החקיות כי לא מצינו בהם בכל התורה לשון הליכה, כי לא נאמר בכל התורה לכו בחקותי, שמע מינה שהליכה זו מדברת בדבר שאין הקדוש ברוך הוא מצוה עליו, זולת שהאדם מעצמו עושה כן, ובעל כרחך תפרשו על הדבר שהאדם פועל בטבע, כי מצד ההרגל נעשה הדבר לטבע שני, ולא יצדק זה כי אם בקובע חקים ועתים לתורה, והוא מרגיל עצמו לבא לבית המדרש בעת ידוע עד שנעשה הדבר לטבע אצל הרגלים. וזה כדעת המדרש [ויקרא רבה לה,א] האומר 'אם בחקותי תלכו', הדא הוא דכתיב [תהלים קיט, טז] 'חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותך', אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בכל יום ויום הייתי מחשב למקום פלוני אני הולך, והיו רגלי מביאות אותי לבתי מדרשות וכו'. ואין זה כי אם מצד שהיה קובע עתים לתורה חק ולא יעבור עד שרגלוהי אינן ערבין להוליכו לבתי מדרשות בלא כוונה כי כבר הורגלו בכך. ועל כן לא היה מקום לצוות זה אל האדם כי על הדבר הנעשה בלא כוונה לא יפול עליו ציווי, כי אין ציווי לרגלים, אלא מדבר באם שכך קרה שקבע עתים לתורה עד שבאותו עת ילכו רגליו מעצמם באותו עת אשר נקרא חק, ועל זה אמר 'אם בחקותי תלכו'. וכנגד זה אמר 'ונתתי גשמיכם בעתם', כי כנגד הקובע עתים לתורה אמר שזה שכרו שיבאו הגשמים בעתם, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל [תענית ז:] אין הגשמים נעצרים כי אם בעון ביטול תורה שנאמר [קהלת י, יח] בעצלתים ימך המקרה.

ואולי שמשמעם זה נאמר במתן תורה. 'אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני' [תהלים סח, ט], להורות שבזכות לימוד התורה שמן השמים, ירד הגשם מן השמים, כי אם אין תורה אין קמח' [אבות ג, כא], ובזכות ה'חק' דהיינו קביעות עתים לתורה ירדו הגשמים בעתם,

ומה שאמר 'ונתתי גשמיכם בעתם' ואת מצותי תשמרו, היינו התכלית היוצא מן הלימוד כי הוא המביא לידי שמירת המצות לא תעשה ועשה, ועל מצות לא תעשה אמר 'ונתתי גשמיכם בעתם' ואת מצותי תשמרו, כי כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה' [עירובין צו, א], 'ועשיתם אותם' היינו מצות עשה, ומדלא קאמר 'תשמרו ועשיתם', למה ליה למכתב 'אותם', שמע מינה שרצה לומר שמצות צריכות כונה כי זה המכונן מן מלת אותם.

ואחר כך פרט שכר של כל אחד מאלו השלושה, כנגד 'תלמוד תורה' הרמוז ב'אם בחקותי תלכו', אמר 'ונתתי גשמיכם בעתם', לא אמר סתם גשמים, לפי שעכשיו לא רצה ליעד שכר התלמוד תורה, שזה הדבר כבר ידוע שהגשמים יורדין בזכות התורה וכבר המה 'גשמיכם', זולת שעכשיו נוסף דבר שאותן גשמים שהם כבר גשמיכם ומיועדים לכם, עכשיו אתן אותם 'בעתם' בזכות 'אם בחקותי תלכו', ובדרך שנתבאר.

'ונתנה הארץ יבולה' [פסוק ה], כי אם יש תורה יש קמח, ואין פירוש 'יבולה' מה שאתה מוביל לה כדרך שפירש רש"י על פסוק [פסוק ג] 'ולא תתן ארצכם את יבולה', דאם כן מאי רבותיה, אלא לקמן דרש רש"י מן יתור לשון של 'את' כי כל את לרבות בא, ומרבה שאפילו מה שאתה מוביל לה לא תתן, אבל כאן לא נאמר 'את', ואם כן הכל בכלל יבולה, ורצה לומר מה שדרכה להוביל לך לביתך, דאם לא כן למה לא נאמר כאן 'את' כמו לקמן, אלא כאן פירושו מה שדרכה להוביל, ולקמן מיתור של 'את' דרשינן אף מה שאתה מוביל לה.

'והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע', לא נאמר בו 'לכם', כי הלחם מן המוכרחות יהיה לכם, אבל היין מן המותרות אינו 'לכם' להנאתכם כי אם לשם מצוה יהיה, 'ואכלתם לחמכם לשובע', האות למ"ד של 'לשובע' מורה שלא יאכל עד שישבע לגמרי אלא יפחות מכדי שביעתו קצת, כדרך שאמרו הרופאים באופן שיהיה קרוב לבא לידי שביעה. 'וישבתם לבטח בארצכם', האות למ"ד של 'לבטח' מורה שהשביעה גורמת אל הבטח, כמו שאמר [תהלים קמו, יד] 'השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך', ורבותינו ז"ל [בבא מציעא טז:] אמרו 'כד משלם שערא מכדא נקיש ואתי תיגרא'.

ואחר כך יעד שכר של 'ונתתי גשמיכם בעתם' ואת מצותי תשמרו, דהיינו מצות לא תעשה, ואמר [פסוק ו] 'ונתתי שלום בארץ', על דרך מה שאמרו רבותינו ז"ל [דברים רבה ד, ה] 'שמור נרי שבידך ואני אשמור נרך שבידי', וסתם שמירה היא לבלתי עשות דבר רע המזיק, ואם תהיה נשמר שלא לעשות הדברים המזיקים לך, גם אני אשמור נרך מכל דבר מזיק, ויהי נא שלום בחילך. 'וחרב לא תעבור וגו', מפני שכל שמירת מצות לא תעשה הוא בשב ואל תעשה, כך השמירה מן החרב וחיה רעה הוא בשב ואל תעשה, לכך נאמר [פסוק ז] 'ונפלו לפניכם חרוב', רצה לומר אף על פי שתדרפם מכל מקום אין צורך לזה לדרפם בקום ועשה, אלא בשב ואל תעשה מעצמם יפלו אל החרב.

המשך בעמוד הבא

המשך - שלש דרגות בעמל התורה - ושכרן

ומה שאמר [פסוק ח] 'ורדפו מכם חמשה מאה וגו', שאין החשבון מכוון, אמרו המפרשים שמתחילה קודם שיכנס מורך בלבכם ירדפו 'חמשה מאה', ואחר זה שהאויבים רואים שחמשה ירדפו מאה, אז יכנס מורך גדול בלב האויבים ויחלש כחם עד ש'מאה מכם רבבה ירדפו', ואחר כך יוסיף מורך גדול עליהם, ונפלו אויביכם לפניכם מעצמם, אפילו בלא רדיפה כלל.

ומן [פסוק יא] 'ונתתי משכני בתוככם', התחיל לייעד שכר קיום מצות עשה הנעשים בידיים ממוש, על כן אתן 'משכני' דהיינו הבית המקדש, כמו שפירש רש"י, כי בו נאמר [שמות טו, יז] 'מקדש ה' כוננו ידיך', כי הקדוש ברוך הוא בעצמו כוננו בידיים ממוש, כמו שפירש רש"י פרשת בשלח [שם], 'ולא תגעל נפשי אתכם' [פסוק יא], והוא לשון 'פליטה' כפירוש רש"י, לא תחשבו כשאשרה שכינתי בבית המקדש שתהיו נדחים ונפלטים משם כי קצר המצע מהשתרע, מכל מקום אצמצם שכינתי ביניכם באופן שנדור יחד במדור אחד, אף אם השמים ושמי השמים לא יכללוהו ולא תהיו נפלטים משם.

ויש אומרים 'ונתתי משכני בתוככם' ממוש, ולא תחשבו שכאשר תראה נפשי אשר נתתי בכם את השכינה תגעל אתכם ותחשוק להתדבק בשכינה, על כן אמר 'ולא תגעל נפשי אתכם' ובסמוך [פסוק ט] יתבאר בדרך אחר.

וזה מה שביאר שם רבנו ז"ע: חזר והזכיר רמז שלא יכלו ישראל באורך הגלות באמרו 'ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם', כי משכן היינו משכן העדות, שנקרא 'משכן' לפי שנתמשכן בעונם של ישראל, ובנוהג שבעולם שכל מי שיש לו ליתן משכון בחובו אין הבעל חוב גובה נפשות, כך נתן ה' לישראל המשכן כדי למשכנו אם יחטאו ויכלה חמתו בעצים ואבנים, ועל ידי שיהיה לו מקום לגבות חובו במקרקעי 'לא תגעל נפשי אתכם', רצה לומר לא אצטרך לקבע את קובעיו נפש [על פי משלי כב, כג].

ומה שנאמר בקללות [פסוק ל] 'וגעלה נפשי אתכם', היינו שאם גם אחר החורבן לא תקחו מוסר, שהרי נאמר תחילה [פסוק יט] 'ושברתי גאון עוזכם', פירש רש"י זה בית המקדש, ואחר כך כתיב [פסוק כ] 'ואם בזאת לא תשמעו לי וגו'. ועל זה אמר אחר שכבר חרב 'גאון עוזכם' ושוב אין לי מקום לגבות חובי כי אם מן הנפשות, על כן נאמר 'וגעלה נפשי אתכם'. ומה שאמר 'לא מאסתים ולא געלתים לכלותם' [פסוק מד] היינו דווקא גיעול של כליון לא יגעלם, אבל סתם גיעול נפשות יהיה אם גם אחר החורבן לא יוסרו.

טעמי הסתר שכר העולם הבא

'והתהלכתי בתוככם' [ויקרא כו, יד]

פירש"י אטייל עמכם בגן עדן וכו', דעתו לסלק מעל תורתינו הקדושה כל טוען ומערער, האומר יש לי מקום ללון ולומר מאחר שלא נזכר בתורה עיקר השכר לנשמה, אם כן ודאי אין כח כמצות אלו להנחיל עושיהם השכר הנפשי לעולם הבא, ותכלית עשייתם אינו כי אם לקבל השכר בעולם הזה האחוז בחבלי בוז. וכבר נתעוררו על ספק זה שלמים וכן רבים, ובאו בהיתר ספק זה שבעה דעות, זכרם מהר"י אברבנאל בחבורו והאריך בהם, ואני באתי לקצר בכל היכולת ולסדרם פה כדי להסתים פי דוברי עתק על תורתינו הקדושה.

הדעה האחת, הוא דעת הרמב"ם, שכל אלו היעודים אינם עיקר השכר, וכל הרעות והטובות שזכרו כאן בפרשה זו הם מדברים מענין הסרת המונעים לבד, ורצה לומר שאם תשמור מצותי אסיר ממך כל מונעים כמלחמות וחליים ורעב ויגון באופן שתוכל לעבוד את ה' בלא שום מונע, אבל עיקר השכר של העולם הבא אינו נזכר כאן כדי שיעבוד את בוראו לשמה, ולא מחמת השכר ההוא או מיראת העונש עיין בספר המדע [הלכות תשובה ט, א].

הדעה השנייה, הוא דעת הרב אברהם אבן עזרא, בפרשת האזינו [לב, לט] וזה לשונו: 'ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל ולא לאחד לבדו, ודברי העולם הבא לא יבינו אחד מיני אלף כי עמוק הוא' עד כאן לשונו. ודעתו לפי שקשה לצייר אותו שכר כי הגשמי לא ישיג ענין הרוחני, על כן העלימה התורה דבר עמוק זה מן ההמון מרוב קוצר דעתם.

המשך בעמוד הבא

המשך - טעמי הסתר שכר העולם הבא

הדעה השלישית, הוא דעת רבינו בחיי הזקן, זכרו הרב אברהם אבן עזרא פרשת האיזנו ונטה לדבריו, וגם הרמב"ן [שמות, ב] נטה לדעה זו והוא, שכל היעודים שבתורה הם למעלה מן הטבע, שאין זה דבר טבעי שירדו גשמים בזמן שעושין המצות ויכלא הגשם מן הארץ כשאין עושין רצונו של מקום ברוך הוא,

אמנם מה שתעלה הנפש למקום הוצבה זהו דבר טבעי אל הנשמה ואין זה בדרך פלא, ואחר שמצינו בתורה עונש כרת אל הנפש החוטאת שתהיה נכרתת ממקום הוצבה, מזה יש ללמוד שאם לא תחטא שתשוב אל מלונה, אל מקום אשר היה שם אהלה בתחילה, ונראה שעל זה נאמר [תהלים, לז, לה] 'קוה אל ה' וירוממך לרשת ארץ בהכרת רשעים תראה', רצה לומר באותו כרת המיועדת בתורה לרשעים תראה כי יש שכר נפשי שירוממך ה' לרשת ארץ החיים כי תעלה הנפש למקום הוצבה, מדאיצטריך להכרית נפש הרשעים משם.

הדעה הרביעית היא, לפי שבימים ההם היו כל העולם מכחישים השגחת השם יתברך, והיו טוענים שכל הנעשה בעולם הכל בהכרח ולא ברצון, רצה הקדוש ברוך הוא לאמת פנת ההשגחה על ידי יעודים אלו אשר עיניהם הרואות שכל העושה רצון בוראו מושגח לטובה בכל ההשגחות הללו, ואילו היה מייעד להם השכר הרוחני עדיין ישארו בכפירה זו, כי הרוצה לשקר ירחיק עדיו, ועיקר דעת הזו הוא דעת רבינו ניסים בפרשת בראשית [א, א].

ושרשה בספר הכוזרי [מאמר ראשון, קד - ק] כשאמר הכוזרי אל החבר, 'רואה אני שיעודי זולתכם שמנים ודשנים יותר מיעודיכם, השיבו החבר אבל הם כלם לאחרי המות ואין בחיים מהם מאומה ולא דבר שיעיד החוש עליהם, אמר הכוזרי ולא ראיתי אחד מהמאמינים ביעודים ההם מתאווים לקנותה מהרה, אבל אם היה בידו לאחרם אלף שנים ושהוא ישאר בזכירת החיים ובעול העולם הזה ורוב עצבונו היה בוחר בזה' עד כאן לשונו. וזה באמת תשובה נצחת לומר שיעדה התורה הדבר אשר בו האדם חפץ מאד.

הדעה החמישית היא, שקודם קבלת התורה היו עובדים כוכבים ומזלות, והיו עושים להם עבודות מיוחדות כדי להמשיך מהם הברכה בתבואות ולהביא גשמים בעתם ושאר הצלחות הגוף, וכשנתן הקדוש ברוך הוא התורה ומנעם מן אותן עבודות, הוצרך להבטיחם שגם על ידי שמירת התורה יזכו לאותן יעודים, ועל ידי עבודות הכוכבים ומזלות יחסרו כל אלה. אבל חיי העולם הבא לא הוצרך ליעדם כי גם על ידי אותן עבודות לא היו מובטחים בו. וזה דעת רב סעדיה בספר האמונות אשר לו [מאמר ט, ב] וגם בספר מורה נבוכים חלק ג' [פרק ל].

הדעה הששית היא, שמאחר שנאמר 'והתהלכתי בתוכם ונתתי משכני בתוכם', שזהו דיבוק השכינה אל ישראל אפילו בעולם הזה שהנשמה נסתבכה עם החומר, קל וחומר שתהיה דבקה אל השכינה אחר הפרדה מן החומר, הנה כל מה שיעדו הדתות המזוויפות אחר המות יעדה התורה לנו גם בחיי העולם הזה, והנבואה המצויה בינינו תוכיח, וזו הדעה תמצא גם כן בתשובת החבר למלך הכוזר בסוף מאמר א' מספרו [אות קג] והחזיק בדעה זו רבינו ניסים בדרש החדש. [דרשות הר"ן דרוש א]

הדעה השביעית היא, שכל היעודים הנזכרים בתורה הם לכללות האומה, כי העולם נידון אחר רובו, ויעוד הגשמים והתבואה והשלום וכיוצא בהם יהיה לכל ישראל כאחד, אבל שכר הנפשי לעולם הבא אינו לכללות האומה אלא כל איש בפני עצמו נידון שם על פי מעשיו, ונרמזו במצות כיבוד אב ואם ושלוח הקן לכל איש מישראל, ודעה זו היא בספר עקרים [מאמר ד, ט] וברמב"ן פרשת עקב [יא, יג] בפסוק 'בכל לבבכם' עיין שם.

בשבעה דרכים אלו ינוסו הדוברות עתק על תורתנו הקדושה, מלבד מה שראינו בעינינו כמה גדלה חיבת ה' אל אבותינו אברהם יצחק ויעקב. ואילו היתה הצלחתם בעולם הזה סוף הצלחתם אם כן מה יתרון היה לאברהם על נמרוד הרשע כי זה מלך בכיפה, ואברהם היה נע ונד כל הימים מתהלך מאהל אל אהל מגוי אל גוי, וכן יצחק ויעקב לא ידענו מה היה להם מן השכר האמיתי כי אם זה השכר המיועד לזרעם הוא סוף שכרם מה כשרון לבעליו כי אחרי מותם ינחלו זרעם את הארץ והמה יצאו מן העולם ריקם מכל עמלם,

ואפילו לישראל נוחלי הארץ מה יתרון להם אפילו בזמן השלוה על כל מלכי הארץ אשר צלחו ומלכו בעולם כמותם ומקצתם יותר מהמה, אין זה כי אם שרב טוב הצפון לצדיקים הוא חלקם ונחלתם של האבות ושל כל תולדותיהם כיוצא בהם כי תורה אחת לכלם.

שלושה חלקים בתורה - בנפש האדם - ביראה - וימי האדם והחיבור שביניהם

'אם בחקתי תלכו' [ויקרא כו, ג]

מבאר רבנו ז"ע ב'עיר גבורים', אמרו רבותינו ז"ל במדרש [ויקרא רבה לה, ה] 'אם בחקתי תלכו, חוקים שחקקתי על היצר הרע, אמר הקדוש ברוך הוא היצר הרע נקרא אבן, שנאמר [יהוה אלהים לו, כו] ואת לב האבן וגו', והתורה נקראת אבן, שנאמר [שמות כד, יב] את לחות האבן, האבן תשמור את האבן'.

ידוע שימי האדם נחלקים לשלושה זמנים, דהיינו ימי העליה, ימי העמידה, וימי הירידה. ובכל הימים אלו הוא הולך ונעתק ממדרגה למדרגה, ומוסיף חכמה בהכירו בפחיתות האדם, כי בבחירתו האדם [אייוב יא, יב] 'עיר פרא יולד', וכאשר יזקין אז הוא מתבונן כי העולם הזה שוא תמורתו, והוא עולם עובר, ומקריז ופגעיו רבו כמו רבו אין לו בית מנוס מהם, כי אם בשומרו התורה והמצוה הנחלקת לשלושה חלקים, כנגד שלש נפשות שבאדם, טבעי, חיוני, שכלי, וכנגד שלושה זמנים אלו, עליה עמידה ירידה, וכנגד שלושה מיני יראה ופחד שכל משכיל ראוי לו להיות מפחד מהם, כענין שנאמר [משלי כח, יד] 'אשרי אדם מפחד תמיד'.

והוא על דרך שמשלו רבותינו ז"ל [סוטה כא, א] האדם בעולם הזה למה הוא דומה, להולך בדרך, באישון לילה ואפילה, ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחיתים, ומחיה רעה ומלסטים, ואינו יודע באיזה דרך הוא מהלך. נודמנה לו אבוקה של אור, ניצול מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחיתים, ועדיין הוא מתיירא מחיות רעות ומלסטים, כיון שעלה עמוד השחר ניצול מחיה רעה ומלסטים, ועדיין אינו יודע באיזה דרך הוא מהלך, כיון שהגיע לפרשת דרכים ניצול מכולם. הדא הוא דכתיב, [משלי כב, ב] בהתלכך תנחה אותך, בשכבך תשמרך עליך, והקיצות היא תשיחך.

יש להתבונן במשל זה, שחלק היראה לשלושה חלקים. א. שהוא מתיירא מן הקוצים והברקנים והפחיתים, ומזה ניצול באור אבוקה. ב. מחיות רעות ומלסטים, ומזה ניצול בעמוד השחר. ג. שאינו יודע באיזה דרך מהלך, ומזה ניצול בהגיעו לפרשת דרכים. לפי שכל מקרה ופגע שבעולם והיראה שצריך האדם לירא מפניו הוא משלושה דברים.

א. המקרים הבאים בסיבת המערכת, שהם מקרים המוחשים לעין, כי יראה חכמים ימותו יחד 'כסיל ובער יאובדו' [על פי תהלים יט, יא] בסיבת המערכת הפועל בשפלים, ולפי שנוק זה מוחש לעין, כינה אותו במשל זה ל'קוצים וברקנים ופחיתים', שהם נוקים מוחשים לעין, שאף הבהמה שאין לה דעת יודעת להרחיק את עצמה ולברוח מן הפחיתים ומן הקוצים ומן הברקנים, שהוא הנזק המוחש לעין, ובאותו נזק אף הנפש הבהמית שאין בה דעת, ובה יתדמה האדם לשאר הבהמה, מכל מקום היא מכרת בנוקים אלו, כי זה הוא סיבת תנועתם הראשונה שירחיק מנוקים מוחשים אלו. ואף בזמן ימי העליה, ש'עיר פרא האדם יולד', מכל מקום הוא מתיירא מנוקין כאלו שיבוא לכלל השכל.

ב. המקרים הבאים בסיבת אנשי בליעל הקמים על האדם, כמו אומות ואנשי בליעל החורשים רעה איש על רעהו, ובדבר זה אין הנפש הטבעי מכיר בה, כמו שהבהמה אינה יודעת להשמר מן אנשים החושבים עליה להמיתה, אבל הנפש החיוני, המשותף בשכל קצת מכיר אף בזה, וכינה אותם במשל זה ל'חיות רעות ולסטים', כמו שאמרו רבותינו ז"ל [בבא מציעא פג, ב] 'בו תרמוש כל חיתו יער, אלו הרשעים וכו', ולסטים על דרך [משלי ה, יז] 'וחוטאי חומס נפשו'.

ג. עונש העולם הבא, שהוא דבר נעלם, ואין הנפש הטבעי והחיוני מכירים בו, זולת הנפש השכלית, ויותר בזמן הירידה שהאדם בא לכלל זקנה, וקרוב הוא יום המיתה, אז הנפש השכלית חרידה לנפשו מעונש העולם הבא לפי שאינה יודעת באיזה דרך מוליכים אותה, וזה מה שאמר במשל 'ואינו יודע באיזה דרך הוא הולך'.

כמו שאמר רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו כשבכה בחוליו, אמר להם [ברכות כח, א] ואיך לא אבכה והרי לפני שני דרכים, אחד לגיהנם ואחד לגן עדן, ואיני יודע באיזה דרך מוליכים אותי וכו'.

וכנגד שלש מיני יראה אלו ששלש נפשות אלו מפחד מהם בשלושה זמנים אלו, הנפש הטבעי מתיירא מן המזיקים המוחשים, אף בימי העליה. והחיוני מכיר אף באינן מוחשים, והוא בזמן העמידה, שאז הוא מוסיף שכל, והשכלית מכרת אף בעונש העולם הבא, והוא בזמן הירידה בראותה כי קרוב יום המיתה, ואין לה להמלט מיום עברה היום ההוא, זולת בהשתדלה בתורה ומצוה.

וכנגד שלושה מיני יראה אלו ניתנה התורה בשלושה חלקים, וכאשר ישמרו שלש הנפשות אלו שלושת חלקי התורה אלו, אז ניצלו משלושה פחדים אלו,

כמו שאמרו רבותינו ז"ל [עין רש"י שיר השירים ג, ח] 'מפחד בלילות' היינו מפחד שכחת התורה, שבשכחת התורה בוודאי יש להם לתיירא משלושה עונשים אלו, ובשמירתה ניצלו.

המשך בעמוד הבא

המשך - שלשה חלקים בתורה - בנפש האדם - ביראה - וימי האדם והחיבור שביניהם

כי ידוע שהתורה בכללה חלוקה רבותינו ז"ל לשלשה חלקים, וקראו המצוות בשלש שמות, א. המושכלות. ב. המקובלות. ג. החקות.

המושכלות הם שהשכל מחייבם, כמו גזל, דיינין ודוגמתם, שהם קיום המדינה, וזולתם אי אפשר לעולם להתקיים, ואף אם לא נצטוו, היה האדם ראוי לשומרם.

המקובלות הם שאין השכל מחייבם, וצריכים אל הקבלה. אמנם אחר שנצטוונו בהם, אינן רחוקין מן השכל, לפי טעמים בצידיהם, כמו איסורי מאכלות, וימים טובים ודוגמתם.

החקות הם היותר נעלמים, ואין טעמים נודע כלל, כמו פרה אדומה, כלאים, שעטנז, שהשטן וקצת אומות מונין עליהם באומרם 'מה החוקה הזאת לכם'.

וחלק הקדוש ברוך הוא התורה לשלשה חלקים אלו, לפי כשהוציא ישראל ממצרים היו בהם שלש כתות, צדיקים, ובינונים, ורשעים, כמו שאמרו רבותינו ז"ל [הולין צב]. 'גפן ממצרים תסיע, מה גפן זה יש בו גפנים ועלין וקונקנות, כמו כן ישראל היו צדיקים ובינונים ורשעים'. ונתן החוקות כנגד הצדיקים שאין מהרהרים אחריהם, אף על פי שאין טעמים נודע והשטן משיב עליהם. והמקובלות כנגד הבינוניים, שמהרהרים על הנעלם, אבל על הדבר שטעמים נודע אין מהרהרין. והמושכלות כנגד הרשעים, שאף הם על כורחם יכירו במצוות אלו, שכולם צרופים ומזוקקים. כי לצדיקים גמורים לא הצורך לצוות על אלו, מאחר שהשכל מחייבם.

ויכול להיות שזה כוונת אמרו רבותינו ז"ל [שבת פח]. 'אורייתא תליתא לעם תליתא על ידי תליתא' היינו התורה שנחלקת לשלש חלקים אלו, 'ולעם תליתא' היינו לשלש כיתות אלו שהיו בישראל, 'על ידי תליתא' היינו האדם שהוא משולש בשלש נפשות אלו, בשלשה זמנים אלו, כי הנפש הטבעית ביותר היא גוברת בימי העלייה, שהאדם בנערותו אינו יודע להבחין בדברים עמוקים. וכמו שהנפש הטבעית מכרת בזמן ההוא בנזקים המוחשיין לעין, כמו כן בהכירו בחלק המצוות המושכלות, שאף הנפש הטבעי מכיר בהם, לפי שהם קיום הגוף, וזולתם לא היה לגוף קיום. והם מוחשים אף לעין הטבעי, ובהכירו בחלק מצוות אלו ניצול מפחדו מן המקרים הבאים בסיבת המערכת המוחשיין לעין.

וכאשר יגיע לימי העמידה, אז הוא מתחכם יותר להשמור אף מנזיקין שאינם מוחשיין לעין, כמו מחיות רעות ולסטים, ואף באותו זמן הוא מתחכם להתבונן אף במצוות מקובלות שאינם מוחשים כל כך לעין, ואין השכל מחייבם, ובהכירו בחלק ממצוות אלו ניצול מפחדו מחיות רעות ולסטים.

וכאשר יגיע לימי הירידה, שאז ביותר הנפש השכלי גובר, לפי שבזמן ההוא הוא מהביל קניני העולם הזה בהכירו בפחיתותם, כאשר רואה כי יגיע עד שערי מות, ואז הוא נותן אל לבו להשמור אף מעונש העולם הבא, שהוא נזק שאינו מוחש ככל. וכמו כן באותו זמן הוא מתחכם יותר להכיר אף בחקות הנעלמים, ובהכירו בחלק מצוות אלו הנעלמים אז יזכה לעולם הבא הנעלם אשר עין לא ראתה אלהים וזולתה.

וזהו שאמר 'משל לאדם המהלך באפילה' – היינו בעולם הזה, הדומה ללילה, והאדם דומה בו להולך בדרך וכאורח נטה ללון.

ומתיירא מן הקוצים ופחתים – הוא שבימי העלייה, מכיר אף הטבעי בנזקים אלו, הנמשלו לקוצים, שנאמר [ישעיה לג, יב] 'זהיו עמים משרפות שיד קוצים'. 'ופחתים' שנאמר [ישעיה כד, יח] 'הנס מקול הפחד יפול אל הפחת'.

ומחיות רעות ומלסטים – היינו בהגיע לימי העמידה, אז הנפש החיוני המשותף בשכל וטבע מתחכם אז להשמור אף מנזקים אלו, מאנשי חמס הדורסים כמו החיות. על דרך שנאמר [תהלים י, יב] 'דימינו כאריה יכסוף לטרוף', וכתוב [דניאל ה, ה] 'זארו חיוא תנינא וגו'.

ואינו יודע באיזה דרך מהלך – היינו בהגיע לימי הירידה, אז הנפש השכלית מתחכם אז להשמור אפילו מעונש העולם הבא, ולידע הדרך אשר יוליכו אותו בו אם לחיי עולם או לחרפות ולדראון עולם.

נדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן קוצים ופחתים – רמז שבהכירו באותו הזמן את המצוות המושכלות, והוא אור התורה הנדלקת על ידי אדם, כמו אבוקה שהוא אור הנדלק על ידי אדם, כמו כן מצוות אלו, אף אם לא נצטוו, היו ראויין להיות נדלקים על ידי אדם, כלומר שהאדם מעצמו היה מאיר בנר מצוות אלו, לפי שהם לצורך קיומו. ובחלק מצוות אלו שהטבעי מכיר בהם, ניצול הוא מפחדו שהטבעי מכיר בו, ממקרים הבאים בסיבת המערכת, הנמשלו לקוצים וברקנים ופחתים, שהוא רמז לנזק המוחש שאף הבהמה מכרת בו להשמור ממנו.

המשך בעמוד הבא

המשך - שלשה חלקים בתורה - בנפש האדם - ביראה - וימי האדם והחיבור שביניהם

ועדיין הוא מתיירא מחיות רעות ומלסטים – שבהגיעו לימי העמידה, אז נפש החיוני מתחכם יותר להשמור אף מנזקים לא מוחשיים.

כיון שעלה עמוד השחר – שהוא רמז למצות המקובלות שאין השכל מחייבם כל כך, אבל לאחר הציווי השכל מכיר בהם, לפי טעמים מבואר, והרי נר מצוה ההוא נדלק על ידי הקדוש ברוך הוא ועל ידי אדם, לפיכך נמשלו לשחר, שנאמר [עמוס ד, ג] 'עושה שחר עיפה', ודוד המלך אומר [תהלים נ, ט] 'אעירה שחר', הרי שהוא רומז לאור הנדלק על ידי הקדוש ברוך הוא ועל ידי אדם. כי אחר הציווי האדם מדליקו באור השכלי שלו, ובהכירו במצות אלו ניצול מפחדו מחיות רעות ומלסטים.

גם נראה לפרש שהמשיל המושכלות לאבוקה של אור והמקובלות לשחר. כי המושכלות האדם מכיר בהם אף בנערותו שהוא הולך באפילה באותו זמן בחשיכה של הנפש החומרית והאור התורני הנדלק בו באותו זמן דומה לאור הנדלק באפילה. והמקובלות אינו מכיר בהם עד בהגיעו לימי העמידה, שאז השחר של האור השכלי מתחיל להאיר בו כי כבר יצא משעשועי הילדות והבחרות, ואור התורני נדלק בו באותו זמן דומה לשחר.

ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך – שבהגיעו לימי הירידה לזמן הזקנה אז הנפש השכלית מתחכמת עוד, לידע הדרך אשר תלך בו לעולם הבא, והוא מפחד אז אף מעונש העולם הבא.

כיון שהגיע לפרשת דרכים – היינו בהכירו מצוות החוקים שהם נעלמים ביותר, והם מופרשים מדרך האדם, ואין האדם מכיר בתכליתם וטעמם גם בזמן הזקנה, הוא דומה לפרשת דרכים, שאז הוא פורש מדרכי העולם הזה. שנאמר [קהלת יב, ה] 'ותפר האביונה' פירש רש"י תאוות נשים, וזהו פרשת דרכים מלשון [משלי ל, יט] 'ודרך גבר בעלמה' או לפי שאז הוא פורש מדרכי העולם הזה, ושם פעמיו לדרך העולם הבא, ובאותו זמן הוא מכיר בפחיתותו בראותו כי יגיע עד שערי מות, ובאותו זמן הוא מוסיף חכמה שנאמר [איוב יב, יב] 'בישישים חכמה', ואז הוא מכיר אף במצות חקיות, ובשמרם יצל מפחדו אשר פחד אף מעונש העולם הבא.

וזהו שאמר הכתוב [משלי ו, כב] – בהתהלךך תנחה אותך – היינו בימי העליה, שאז האדם הולך ונעתק ממדרגה למדרגה, 'תנחה אותך' לשומרך מן המקרים על דרך שנאמר 'ונחך ה' תמיד'. בשכבך – היינו בימי העמידה, שאז האדם דומה לשוכב במקומו ואינו נעתק, אז תשמור עליך מחיות רעות ומלסטים, שנאמר [תהלים קמא, ט] 'שמרני מידי וגו', פועלי און'. והקיצות – שהוא זמן הירידה, שהוא נעור משנת תרדמתו, כי בזמן הזקנה צריך האדם יותר להקיץ משנת תרדמת הזמן, כענין שנאמר [הושע ז, ט] 'גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע', 'היא תשיחך' לעולם הבא, מצד המצוות החקיות,

וזהו שאמרו רבותינו ז"ל [סוכה מט:] 'הגד לך אדם מה טוב מה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך' [מכילתא] עשות משפט זה הדין, ואהבת חסד זו גמילות חסדים, והצנע לכת עם אלהיך זו הלויית המת והכנסת כלה.

יש להתבונן, במדרש זה מה חידש לנו בעל המדרש באומרו 'עשות משפט זה הדין', אף תינוקות של בית רבן יודעים שמשפט זה דין.

אלא שבא לרמוז על שלשה חלקי המצוות אלו,

עשות משפט – אלו המושכלות, שהרי הדינים הם מן המצוות המושכלות, שהשכל מחייבם, שאלמלא מורא הדין, איש רעהו חיים בלעו.

ואהבת חסד – אלו המקובלות, כי החסד שעושה עם זולתו, אין השכל מחייבו שיתן משלו לחברו.

והצנע לכת אלו החקות, שטעמם מכוסה ודומים לדבר שבצנעה. לפי שטעמיהם מכוסה, כמו שפירש רבנו בחיי [פרשת כי תשא] שמה שאמרו רבותינו ז"ל 'השבת נתנה בצנעה, רמז לדבר נסתר שבו, אף כאן 'והצנע לכת' רמז אל החקות שטעמיהם נסתר.

ולפי שהמושכלות מצילין ממקרי העולם הזה הבאים בסיבת המערכת, על כן אמר 'עשות משפט זה הדין', כלומר דבר זה מציל ישראל מן המערכת שבו הקדוש ברוך הוא דן האומות, שנאמר [יהואל לח, כב] 'ונשפטתי אותו בדבר ובדם וגו'. והם הדברים הבאין בסיבת המערכת.

והמקובלות מצילין מאנשי חמס ובליעל, על כן אמר 'ואהבת חסד זו גמילות חסדים', כמו שנאמר [תהלים נב, ג] 'מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום וגו'.

והחקות המצילין מעונש העולם הבא, לפי שהמאמין במ ואינו מהרהר אחריהן הרע בוודאי הוא תקוע באמונה,

המשך בעמוד הבא

המשך - שלשה חלקים בתורה - בנפש האדם - ביראה - וימי האדם והחיבור שביניהם

לפיכך המצות האלו מלווין את האדם במוותו, 'והלך לפניו צדקו להלין בעדו', וזהו שאמר הכתוב 'זהו הלוויית המת', דבר זה מלווה המת במוותו. כמו שאמרו רבותינו ז"ל [אבות ה, ט] שבשעת פטירתו של אדם אין מלווין אותו אלא תורה וכו'. והכנסת כלה היינו התורה הנקראת כלה, שנאמר 'ויהיה ביום כלת משה', היא תכנס עימו לפניו להלין בעדו, שנאמר [משלי, כב] 'והקיצות היא תשיחך' והוא לעולם הבא.

והזכיר אצל החקות לשון הליכה, באומרו 'והצנע לכת', לפי שהם דומים לאדם שהולך באפילה, ואינו יודע להיכן הולך, ואחר מוליכו אומר לו – לך אחרי, כי לא תכשל. כמו כן החוקות אלו שהאדם דומה בהם להולך באפילה לפי שאינו טעמו של דבר, והקדוש ברוך הוא אומר לו 'לך אחרי כי לא תכשל'. הדא הוא דכתיב [דברים, יג, ה] 'אחרי ה' תלכו', ולפי שבחקות שייך לשון הליכה, על כן אמר 'אם בחוקתי תלכו',

הזכיר בפסוק זה הליכה ושמירה ועשייה, שנאמר 'בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם', רמז בשלשה לשונות אלו שלשה חלקי המצות אלו.

ואחר פסוק זה, פירט כל השכר, איך שהאדם ניצל משלשה פחדים אלו שהזכרנו, וזהו שאמר במדרש היצר הרע אבן וכו', רצה בזה כי היצר המחטיא האדם וגורם לו כל מקרה ופגע רע, הן המקרים הבאים מסיבת המערכת הנמשל לאבן שנאמר [יהושע י, יא] 'זה' השליך אבנים גדולות מן השמים', והוא רמז לכבוד הפגע הבא מן השמים, דהיינו מערכת הגלגלים.

הן המקרים הבאים מאנשי בליעל הנמשלו לחיות רעות, על דרך שנאמר [איכה ג, ג] 'צמתו בבור חיי וידו אבן בי', הן העונש של העולם הבא, על דרך שנאמר [שמות טו, ה] 'ירדו במצולות כמו אבן', וכתיב [ישעיה, יד, ט] 'יורדי אל אבני בור', והוא רמז לנשמתן של רשעים שתרד למטה כמו אבן, שטבעו לרדת למטה, על דרך שנאמר [קהלת ג, כא] 'זרוח הבהמה היורדת למטה'.

לפיכך כנגד שלש עונשים אלו הנרמזים באבן ניתן להם אבן תורה, שהיא משולשת בשלשה חלקי המצות אלו, שבשלתן יהיו ניצולין משלש עונשים אלו. וזהו שאמר הכתוב 'אם בחקתי תלכו' הרי החקות והזכיר אצלם לשון 'הליכה' בדרך שהזכרנו, ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם', רמז למקובלות ומושכלות, כי המושכלות אינן מחוסרים ציווי, שהרי אף אם לא נצטוו בהם, היו ראויין לשמורם ואינן מחוסרין אלא עשייה, ועליהם אמר 'ועשיתם אותם', ועל המקובלות שהיו מחוסרים ציווי, שהרי בלא ציווי לא היו מקיימים עליהם אמר 'ואת מצותי תשמרו', והזכיר אצלם לשון 'שמירה' שהוא נופל על רוב מצות מקובלות, כמו [דברים ה, יב] 'שמור את יום השבת', [דברים טו, א] 'שמור את חודש האביב', וכנגד שלשה אלו פרט איך הם מצילין משלש עונשים שהזכרנו.

א. מן המקרים הבאים בסיבת המערכת, זהו שאמר הכתוב [ויקרא כו, ה] 'ונתתי גשמיכם בעתם, ונתנה הארץ יבולה, ועץ השדה יתן פריו', כי ידוע שהמקרים הבאים בסיבת המערכת הם או בגופו, או בממונו, או בבניו. עליהם אמר 'ונתתי גשמיכם בעתם', כי בהיות הגשמים בעתם והאוויר טוב ומתוקן הוא סיבת הבריאות, לא יחלה האדם. וכל חולי בא בזמן שאין הגשמים באים בעתם, אז האוויר משתנה וזה ידוע. וזה כנגד בריאות גופו, וכנגד הממון אמר 'ונתנה הארץ יבולה', כי אמרו רבותינו ז"ל [בבא מציעא נט, א] 'לא נקראו דלים אלא על עסקי תבואה' וכו', כי רוב העושר בא מן התבואה. והכל צריכים למרי דכיא. אף מלך לשדה נעבד. וכנגד הבנים אמר 'ועץ השדה יתן פריו', כי האדם עץ השדה הוא, והבנים נקראו פרי, שנאמר [תהלים קכו, ג] 'פרי הבטן'.

ב. הצלה אנשי בליעל וחמס הוא שנאמר [ויקרא כו, י] 'והשבתי חיה רעה מן הארץ', על דרך שאמרו רבותינו ז"ל [בבא מציעא פג, ב] 'בו תרמוש כל חיותו יער' אלו הרשעים וכו'. 'וחרב לא תעבור בארצכם' היינו הרשעים שנאמר בהם [תהלים לו, יד] 'חרב פתחו רשעים וגו', ורבותינו ז"ל דרשו [תענית כב, א] 'וחרב לא תעבור בארצכם' אפילו חרב של שלום, רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל [סנהדרין כד, א] 'ואגדע לשני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים, חובלים אלו תלמידי חכמים שבבבל שמחבלין זה לזה בהלכה,

נועם' אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה, וזהו שאמר הכתוב אפילו חרב של שלום, רמז לתורה הנמשלה לחרב, שנאמר [שמות לב, כו] 'איש חרבו על ירכו', פירשו רבותינו ז"ל [שבת סג, א] שהוא רמז לחרב התורה, והיא נקראת שלום, שנאמר [משלי ג, יז] 'וכל נתיבותיה שלום'. וזהו שאמר הכתוב 'אפילו חרב של שלום', דהיינו התורה הנמשלה לחרב בזמן שמחבלין זה לזה בהלכה כמו בחרב, וזה לא יעבור בארצכם, לפי שתלמידי חכמים שבארץ ישראל ינעימו זה לזה בהלכה, והוא מבואר למבין.

ג. הצלה מעונש העולם הבא על זה אמר [ויקרא כו, יב] 'והתהלכתי בתוכם', ודרשו רבותינו ז"ל ממקרא זה [עין רש"י] שעתיד הקדוש ברוך הוא לטייל עם הצדיקים בגן עדן, וכל אחד מראה באצבעו. שנאמר 'והתהלכתי בתוכם', וכל אחד מראה עליו באצבעו.

סגירת בתי הכנסיות - שפך חמתו על עצים ואבנים

ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה' [דברים כג, ו]

לשון זה צריך ביאור כי איך יתכן לומר שהקללה עצמה תהיה לברכה, אף על פי שבאו במקום הקללות ברכות מעין הדברים שרצה לקללם מכל מקום אין הקללה עצמה לברכה, גם קשה על מה שאמרו רבותינו ז"ל [סנהדרין קה, א] 'מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו לקללם וכו', ומסיק 'כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות וכוף שנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה', קללות לא נאמר וכו', משמע רק אחת מהם נהפכה לברכה, וקשה מה נשתנה ברכה זו מזולתה, ועוד מאי משמע מלשון הפסוק שדוקא בתי כנסיות חזרו לברכה.

והביאור לכל זה הוא, שבלעם קוסם היה והיה רואה באצטגנינות של ישראל שהיה מורה על כל הדברים הללו שבקש לקללם בו לא יהיה להם בתי כנסיות וכו', לא תהא מלכותם מושכת וכו', וידוע שאין הקדוש ברוך הוא משדד המערכה בעבור זכותם של ישראל כי אם במקום שאין שום דרך להסב פני המערכה לטובה, אבל במקום שיש לקיים משפט המערכה ולפתרה על דרך אחר, אזי אין הקדוש ברוך הוא משדדה, דוגמת כוכב ששמו רעה שהיה עולה לקראת ישראל והיה מורה על דם, הפכו הקדוש ברוך הוא לדם מילה, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל [שבת קט, א] 'האי מאן דנולד במזל מאדים להוי טבחא וכו', כמבואר למעלה בפרשת בא [י, י] וכל הקללות שמנה שם בגמרא לא תשרה עליהם שכינה, לא תהא מלכותם מושכת, לא יהיה להם זיתים וכרמים וכו', במולם לא היה שום דרך לפרשם לטובה כדי לקיים משפט המערכה וישראל לא יהיו ניזוקין, על כן הוצרך הקדוש ברוך הוא לשדד המערכה מהוראות אלו מכל וכל, לפיכך חזרו כולם לקללה כשחטאו ישראל ולא היה בידם זכות העומד בכחו נגד המערכה.

אבל בהוראת 'לא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות', לא הוצרך הקדוש ברוך הוא לשדד המערכה, כי היה מקום לקיים משפט המערכה שלא יהיה להם בתי כנסיות אבל לטובתם הוא, והיינו כדרך שפירש רש"י [במדבר כד, ה] 'משכנותיך ישראל' שהם ממושכנים בעונם, שנאמר [איכה ד, יא] 'כלה ה' חמתו ויצת אש בציון', וזה ודאי טובה גדולה שיכלה ה' חמתו בעצים ואבנים ואנחנו נמלטנו, כי מי שיש לו משכון ליתן אותה בחובו אינו גובין ממנו נפשות, והיינו הך שנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה, כי נוסח הקללה עצמה שהיא לא יהיה להם בתי כנסיות נתהפכה לברכה, כי על ידי שלא יהיה להם בתי כנסיות ינצלו הנפשות, והיינו שאמר בלעם [במדבר כד, ה] 'מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל', רצה לומר טובתכם הוא שהם 'משכנותיך' ממושכנים עליך ואתה ניצול, ולפיכך לא חזר דבר זה לקללה, שהרי נתקיימה משפט המערכה ולא שודד, על כן אין שייך לומר שתחזור הוראת המערכה לקדמותה כשאין ישראל זוכין.

מאמרי רבנו זי"ע לקראת חג השבועות

אנו מקווים בעז"ת להצליח להוציא לאור
חוברת מאמרים מדברי רבנו זי"ע
בהבנת עומק יום קבלת התורה,

אשר כידוע רבנו זי"ע הרחיב רבות בענין זה,
ומעולם לא נתקבצו הדברים לאכסניה אחת.

אך עקב ההוצאות המרובות, אין
באפשרותנו להוציא חוברת זו לאור,
ונשמח לסיוע מצידכם.

לפרטים נא לפנות למייל המערכת

kliyakar2@gmail.com

קרן חרום למגידי השיעורים

עקב בהלת הקורונה אשר גרמה להפסקה ארוכה
במסגרת השיעורים שעל ידי ארגון 'במסילת התורה',
ורבני ומגידי השיעורים אינם מקבלים משכורת בעת
הזו, ורבים מהם עומדים בפני קושי כלכלי,
נבקש מאלפי קוראי העלון לעמוד לימינם.

המעוניינים לתרום יפנו [למייל המערכת](#)

או דרך הלינק המצורף בזה תחת הלשונית – עלון

כלי יקר.

[לחץ כאן](#)

ויזכו לכל הברכות ברוחניות ובגשמיות בבחינת בכל

מכל כל